

250766

ห้องสมุดงานวิจัย สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ

250766

รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์

การพัฒนาตลาดทางเลือกอย่างมีส่วนร่วมตามปรัชญาของ
เศรษฐกิจพอเพียง : กรณีศึกษาข้าวปลอดภัยบ้านวังหัวเรือ
ตำบลวังตะเคียน อำเภอหนองมะโมง จังหวัดชัยนาท

Marketing toward Sufficiency Economic: A Case study of Nontoxic
Rice of Wangkha-rue Village, Wamgtakien Sun-district,
Nongmamong District ,Chainat Province

โดย

สาวิตรี สอาดเทียน

และคณะ

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยประเภททุนวิจัยนวัตกรรมด้านเศรษฐกิจพอเพียง
ประจำปี ๒๕๕๓

จาก สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.)

รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์

การพัฒนาตลาดทางเลือกอย่างมีส่วนร่วมตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง : กรณีศึกษาข้าวปลอดภัยบ้านวังหัวเรือ ตำบลวังตะเคียน อำเภอหนองมะโมง จังหวัดชัยนาท

Marketing toward Sufficiency Economic: A Case study of Nontoxic Rice of Wangkha-rue Village, Wamgtakien Sun-district, Nongmamong District ,Chainat Province

โดย

นางสาวสาวิตรี	สอาดเทียน
นายเกรียงกมล	ธีระศักดิ์โสภณ
พระมหาอภัย	มูลสาร
นางแสงเงิน	ไกรนรา
ดร. สนั่น	กัลปา

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยประเภททุนวิจัยนวัตกรรมด้านเศรษฐกิจพอเพียง

ประจำปี ๒๕๕๓

จาก สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.)

กิตติกรรมประกาศ

คณะผู้วิจัย ขอขอบคุณสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) ที่อุดหนุนการวิจัย ประเภททุนวิจัยนวัตกรรม ปีงบประมาณ ๒๕๕๓ นอกจากนั้น คณะผู้วิจัยขอขอบคุณบุคคล ชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับโครงการวิจัยชิ้นนี้ ดังต่อไปนี้

ขอขอบคุณอย่างยิ่งโดยเฉพาะท่าน ดร.ไพศาล สุขปัญญา พัฒนาการจังหวัดชัยนาท เป็นที่ปรึกษาให้คำแนะนำและชักชวนอย่างตั้งใจมากให้จัดทำโครงการนี้มาด้วยกันตลอดเวลา

ขอขอบคุณคณะผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่านที่ให้ข้อเสนอแนะในการจัดทำโครงการวิจัยนี้ และขอบคุณท่านเจ้าหน้าที่ท่านอื่นๆ ของ วช. ที่ให้ความสนับสนุนโครงการฯ อย่างอบอุ่นมาโดยตลอด

ขอขอบคุณศูนย์การเรียนรู้เกษตรอินทรีย์วิถีชุมชนหนองกระโดนมน ตำบลหนองโพธิ์ อำเภอหนองหญ้าไซ จังหวัดสุพรรณบุรี กลุ่มสตรีข้าวหอมมือตำบลม่วงเตี้ย อำเภอวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง และคณะวิทยากรทุกท่านที่ให้ความรู้และร่วมแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในการทำโครงการฯ รวมทั้งนายสมศักดิ์ สิทธิธรรม พัฒนาการอำเภอหนองมะโมง คุณนิศยา คำยา พัฒนาการตำบลวังตะเคียน อำเภอหนองมะโมง ตลอดจนชาวบ้านวังหัวเรือทุกคน ที่คอยให้การช่วยเหลือสนับสนุนและส่งเสริมกิจกรรมและการดำเนินการของกลุ่มข้าวปลอดภัยบ้านวังหัวเรือ

ขอบคุณท่านอธิการบดีมหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์ รองศาสตราจารย์ ดร.ประทีปอง ภูมิภัทราคม ท่านผู้อำนวยการสถาบันวิจัยมหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.บุญแสน เตียวบุญอุทธธรรม ท่านคณบดีคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ดร.ประจักษ์ รอดอาวุธ ที่คอยให้คำแนะนำช่วยเหลือและอำนวยความสะดวกในการดำเนินโครงการฯ รวมทั้ง เจ้าหน้าที่การเงินของสถาบันวิจัย และ เจ้าหน้าที่การเงินของมหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์ ที่ให้ความกรุณาในการตรวจสอบเอกสาร หลักฐานทางการเงินของโครงการฯ โดยไม่รับค่าตอบแทนใดๆ

บทคัดย่อ

250766

การวิจัยเรื่อง การพัฒนาตลาดทางเลือกตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง กรณีศึกษา ชาวปลอดภัยบ้านวังหัวเรือ ตำบลวังตะเคียน อำเภอหนองมะโมง จังหวัดชัยนาท มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการจัดการผลผลิตทางการเกษตรของเกษตรกรและเพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้เกษตรกรสามารถพัฒนาตลาดสินค้าเกษตรทางเลือกตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม การดำเนินการวิจัยแบ่งช่วงการศึกษาไว้ 3 ช่วง คือ ช่วงที่ 1 การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับนักวิจัย ซึ่งถือว่ามีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะเป็นช่วงของการสร้างความเข้าใจ ความตระหนักถึงความสำคัญของการวิจัยในชุมชนให้กับนักวิจัยในพื้นที่และชาวบ้านในชุมชน รวมถึงการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลชุมชนเพื่อให้ทราบและเข้าใจความเป็นชุมชนด้วยคนในชุมชนเอง ช่วงที่ 2 เป็นช่วงของการสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกับชุมชน อันเป็นขั้นตอนของการสร้างการเรียนรู้ภายใต้ข้อมูล องค์ความรู้ และภูมิปัญญาของชุมชนเพื่อขับเคลื่อนการพัฒนาตลาดทางเลือก ส่งเสริมให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกับชาวบ้านในชุมชน ด้วยกิจกรรมและเทคนิคการส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ขึ้นในชุมชน เช่น การจัดอบรมเชิงปฏิบัติการทั้งในและนอกพื้นที่วิจัย และการศึกษาดูงาน เพื่อเพิ่มพูนความรู้ในเรื่องการพัฒนาตลาดทางเลือกสำหรับเกษตรกรอย่างมีส่วนร่วมตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และช่วงที่ 3 การพัฒนาตลาดทางเลือกตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ด้วยการหาช่องทางจำหน่ายผลิตภัณฑ์ของ "กลุ่มชาวปลอดภัย" ร่วมกับภาคีเครือข่าย

ผลจากการดำเนินงานวิจัยพบว่า ชุมชนบ้านวังหัวเรือเป็นชุมชนชนบทอันมีทุนทางสังคมที่สามารถสนับสนุนการดำเนินการพัฒนาตลาดทางเลือกได้ เช่น การที่ชุมชนมีปราชญ์ชาวบ้านในด้านการเกษตร มีกลุ่มและองค์กรชุมชนที่เป็นกลไกของการแก้ไขปัญหาด้านการปลูกข้าวในชุมชน เช่น กลุ่มโรงสีข้าวชุมชน โรงปุ๋ยชีวภาพ เป็นต้น ทั้งนี้ การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของโครงการนี้ส่งผลให้ชาวบ้านในชุมชนเกิดกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม โดยที่ชาวบ้านเป็นผู้ตัดสินใจเลือกเส้นทางการพัฒนาการทำเกษตรกรรมเองผ่านการทบทวนปัญหาที่กำลังเผชิญอยู่ การค้นหาประเด็นความรู้ที่ต้องการเรียนรู้ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับบุคคลต่าง ๆ ทั้งในและนอกชุมชน รวมทั้งการประยุกต์นวัตกรรม และเทคนิคต่าง ๆ มาปฏิบัติในพื้นที่ของตนเอง จนนำไปสู่การจัดการผลผลิตทางการเกษตรเพื่อการสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจของชุมชน และแบ่งปันอาหารที่ปลอดภัยจากสารเคมีสู่ชุมชนรอบข้าง ด้วยการพัฒนาการผลิตข้าวปลอดภัยตามแนวทางที่ได้เรียนรู้มา ภายใต้หลักคิดที่มุ่งไปสู่การรวมตัวกันของชาวบ้านเพื่อจัดตั้งกลุ่มปลูกข้าวปลอดภัยบ้านวังหัวเรือ ทำให้สมาชิกเกิดการพัฒนาความรู้ ประสบการณ์และเกิดการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมในด้านกระบวนการผลิตอาหารปลอดภัย

นอกจากนี้การเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกับชาวบ้าน เพื่อพัฒนาสู่การสร้างวิสาหกิจชุมชนขั้นพื้นฐาน ด้วยการส่งเสริมให้ชาวบ้านร่วมกันแก้ไขปัญหาชุมชน รวมถึงศึกษาศักยภาพของชุมชน ในด้านการผลิต การแปรรูป และการตลาด ซึ่งถือว่าเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนขั้นพื้นฐาน นอกจากนี้เพื่อส่งเสริมการสร้างเครือข่ายการทำงานในพื้นที่ เพื่อสร้างงาน สร้างอาชีพ สร้างรายได้ให้กับชาวบ้านในชุมชน โดยมีสมาชิกกลุ่มข้าวปลอดภัยบ้านวังหัวเรือเป็นแกนนำในการพัฒนาชุมชนเพื่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน ภายใต้แนวคิดความพอเพียงระดับชุมชนด้วยกลุ่มเกษตรกรของชุมชน

การสร้างตลาดทางเลือกชุมชนบ้านวังหัวเรือภายใต้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เน้นการพัฒนาที่สมดุล และยั่งยืน พร้อมรับการเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ โดยเน้นการปฏิบัติที่เป็นรูปธรรมเฉพาะในพื้นที่ที่เหมาะสม ชุมชนบ้านวังหัวเรือเป็นชุมชนเกษตรกรรม ซึ่งแนวทางการแก้ไขปัญหาของชุมชนในการหาช่องทางพัฒนาตลาดทางเลือกจึงเกี่ยวกับการทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริอาจเปรียบเทียบกับหลักเศรษฐกิจพอเพียง ได้คือ แบบพื้นฐาน คือความพอเพียงในระดับบุคคล และครอบครัว โดยเฉพาะเกษตรกรเป็นเศรษฐกิจพอเพียงแบบพื้นฐาน เทียบได้กับทฤษฎีใหม่ ขั้นที่ 1 ที่ชาวบ้านมุ่งแก้ปัญหาการขาดแคลนน้ำ ต้องพึ่งพาน้ำฝน และประสบความเสี่ยงจากการที่น้ำไม่เพียงพอ แม้กระทั่งสำหรับการปลูกข้าวเพื่อการบริโภค และมีที่ดินพอเพียงในการขุดบ่อเพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว จากการแก้ปัญหาความเสี่ยงเรื่องน้ำ จะทำให้เกษตรกรสามารถมีข้าวเพื่อการบริโภคยังชีพในระดับหนึ่ง และใช้ที่ดินส่วนอื่น ๆ สนองความต้องการพื้นฐานของครอบครัว รวมทั้งขายในส่วนที่เหลือเพื่อมีรายได้ที่จะใช้เป็นค่าใช้จ่ายอื่น ๆ ที่ไม่สามารถผลิตเองได้ ทั้งหมดนี้เป็นการสร้างภูมิคุ้มกันในตัวให้เกิดขึ้นในระดับครอบครัว อย่างไรก็ตาม แม้กระทั่ง ในทฤษฎีใหม่ขั้นที่ 1 ก็จำเป็นที่เกษตรกรจะต้องได้รับความช่วยเหลือจากชุมชนใกล้เคียงในการอุดหนุนข้าวปลอดภัย จากหน่วยงานราชการ เช่น มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์ เกษตรอำเภอนองมะโมง ธนาคารการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรกร ตามความเหมาะสมความพอเพียงในระดับชุมชน และระดับองค์กรเป็นเศรษฐกิจพอเพียงแบบก้าวหน้าต่อไป

Abstract

250766

Development of Alternative Market toward Sufficiency Economy by participatory action research: A Case study of Non-toxic Rice of Wanghua-rue Village, Wangtakien Sub-district, Nongmamong District, and Chainat Province is to study the management of agricultural product by farmers and to establish learning process to them for enhancing the potential to develop alternative market toward sufficiency economy. This research project was conducted by participatory action research method.

The result of this research make us understand that Wanghua-rue Village comprised of social capital in which can be used to promote alternative market, for example the endowment of local wisdom men who specialize in agriculture, the existence of community organization to resolve their problems such as rice-mill and compost-manufacture local enterprise.

Nevertheless, participatory action research enables villagers to develop learning process by their own selves. They are the persons who make a decision to select the route of agricultural development by scrutinizing the problems of farming, seeking the issue of knowledge they need to learn, sharing their experiences with other farmers and adopting potential innovations and techniques to the fields.

The implementation of participatory action research has resulted in agricultural product management by improving non-toxic rice as the approaches they learned to sustain economic security and distribute non-toxic food to surrounding area. This concept of development is intend to the cooperation to establish community enterprise for non-toxic rice production of Wanghua-rue Village which make the members of this organization develop their knowledge, and experiences including to adapt the practice of non-toxic food process.

Moreover, they succeed self reliance and create market channels to distribute agricultural product. We can conclude this development to three level. First, household level, is to crop for consume within their own family. Second, community level, express the cooperation among members in the organization to produce important inputs for cropping non-toxic rice, including to planning and preparation to develop the organization sustaining themselves for marketing. Third, outside community level, is to coordinate with researchers and state agency such as community development office, land development office and bank for agriculture, agricultural co-operatives for selling non-toxic rice by

their own selves which mean they can reduce market dependence on middle man, promote consumers to access to non-toxic food and increase the opportunity to expand networks in the future.

According to the result of this research, we proposed the recommendations as following: State agencies in local area should work on their field to understand the current problems and needs of the farmers continuously to synergy as integration with other stakeholder; the committee of Non-toxic rice group of Wanghua-rue village should solve various problems simultaneously for increasing the probability of self-reliance; there is a necessary process to develop the understanding to sufficiency economy for securing farmers' belief to change their behavior for the long run, not just mode of production.

สารบัญเรื่อง

กิตติกรรมประกาศ	ก
บทคัดย่อ (ภาษาไทย)	ข
บทคัดย่อ (ภาษาอังกฤษ)	ค
บทที่ 1 บทนำ	
ความสำคัญของปัญหาในการศึกษา	1
วัตถุประสงค์การวิจัย	3
ขอบเขตของการวิจัย	3
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	3
สมมติฐาน กรอบงานวิจัย	4
บทที่ 2 แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	
แนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง	6
แนวคิดตลาดทางเลือกข้าวและสินค้าทางการเกษตร	8
แนวคิดการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม	20
แนวคิดการจัดการความรู้	23
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	26
บทที่ 3 วิธีการดำเนินการวิจัย	
พื้นที่การศึกษา	31
ขั้นตอนการทำวิจัย	32
เครื่องมือที่ใช้งานวิจัย	36
บทที่ 4 ผลการศึกษาวิจัย	
ข้อมูลพื้นฐานของชุมชน	37
การวิเคราะห์ชุมชน	43
การศึกษาการจัดการผลผลิตทางการเกษตรของชุมชน	48
การวางแผนการพัฒนาตลาดทางเลือกอย่างของชุมชน	63
บทที่ 5 ข้อเสนอแนะและข้อเสนอแนะของผลการวิจัย	
สิ่งที่ค้นพบใหม่จากจากศึกษาวิจัย	71
การอภิปรายผลการศึกษา	77
ข้อเสนอแนะงานวิจัย	80
บรรณานุกรม	82

สารบัญตาราง

ตารางที่ 1 ปฏิทินกิจกรรมของการศึกษาวิจัยการพัฒนาทางเลือก	37
ตารางที่ 2 รายได้เฉลี่ยของการทำนาเคมีต่อไร่ในการปลูกข้าวหนึ่งครั้งของสมาชิก กลุ่มข้าวปลอดภัย	62
ตารางที่ 3 สรุปต้นทุนเฉลี่ยของการทำนาข้าวปลอดภัยต่อไร่ในการปลูกข้าวหนึ่งครั้ง ของสมาชิกกลุ่มข้าวปลอดภัย	63

สารบัญภาพ

ภาพที่ 1 ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ผลิตและผู้บริโภคในตลาดที่เป็นธรรม	15
ภาพที่ 2 ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ผลิตและผู้บริโภคในตลาดกลุ่มผู้บริโภคช่วยเหลือเกษตรกร	16
ภาพที่ 3 ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ผลิตและผู้บริโภคตลาดชาวนา	17
ภาพที่ 4 ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ผลิตและผู้บริโภคในตลาดนัด	17
ภาพที่ 5 สรุปปัญหาการเกษตรของชุมชนวังหัวเรือ	47
ภาพที่ 6 สรุปปัญหาเกี่ยวกับปัจจัยการผลิต	52
ภาพที่ 7 การเกิดกลุ่มข้าวปลอดภัยบ้านวังหัวเรือ	61